

Szécsényi Krisztina

Dabasi középiskolások nyelvjárási rangsora

Kedves Olvasók!

A nyelvjárásokkal kapcsolatban már évtizedek óta vészharangot kongatnak. Doktorandusként, kisebbségben élőként, nyelvjárásban beszélőként azt vizsgáltam, hogyan vélekednek magyarországi diákok a nyelvjárásiasságról, meg tudják-e különböztetni a dialektusokat. Vizsgálódásom középpontjában egy vajdasági helyi nyelvjárás, a bácskai állt. A kutatás alapjául elsősorban Fodor Katalin és Huszár Ágnes *Magyar nyelvjárások presztízsének rangsora* (1998) című munkája szolgált.

A második világháború után, a régi-új országhatárok megerősítésével a magyarság mintegy egyharmada került ismét kisebbségi helyzetbe. Emiatt a magyar anyanyelvűek más államnyelvi környezetbe kényszerültek beilleszkedni, ennek pedig hosszabb időszak után természetes velejárója, hogy egy részük kétnyelvűvé vált, illetve bizonyos elemeket átvett az államnyelvből. Ezek napjainkban immár a kisebbségi magyar nyelv állandósult elemei. Lanstyák István mutatott rá arra az 1990-es évek közepén, hogy a magyar nyelv több központú, pluricentrikus nyelvvé vált (Lanstyák 1995). Kiss Jenő a területi változatok sajátos típusaiként definiálta az állami nyelvváltozatokat (Kiss 1995). Elfogadott megállapítás, hogy a Magyarország határain kívül beszélt magyar nyelv is heterogén, és nem egyenlő a magyar nyelv helytelen használatával, illetve nem alacsonyabb rendű nyelvváltozat, ám többközpontúsága vitatott (például Balázs 1999).

Az anyaországtól történő elszakadás, a más államokhoz tartozás nem csupán idegen nyelvű környezetet jelentett, illetve jelent, hanem az anyaországitól eltérő társadalmi, kulturális és jogi rendszerhez való illeszkedést is. Ennek következményeként a magyar nyelv használatára a hivatalos szférában nincs lehetőség. Szociolingvisztikai terminussal a nyelvhasználati színterek zsugorodásáról beszélhetünk, amely a nyelvcseré első lépcsőfoka, a „nyelvváltás előszobája” (Kiss 1999: 633). A standard magyar nyelv használata tehát ebben a térségben igen ritka, ennek köszönhetően a nyelvjárások is jobban megőrződtek. Általános tapasztalat, hogy a határon kívüli, archaikusabb nyelvjárásokat a magyarországi beszélők negatívan ítélik meg, mint az anyaországi dialektusokat. E benyomások igazságtartalmának jártam utána egy „házon belüli” kutatással.

Dabason tanuló középiskolásokat kértem meg arra, hogy hangfelvétel meghallgatása után osztályozzák a hallott nyelvjárási beszélőket. A kérdések a beszélők személyiségjegyeire irányultak. A kérdőívet 100 tanuló töltötte ki, akik az Érdi Szakképzési Centrum Kossuth Zsuzsanna Szakképző Iskolájában és Kollégiumában tanulnak. Az anyaggyűjtés 2017 júniusában történt. Minden osztály a jelenlétemben töltötte ki az anonim kérdőívet, amelyben a következőkről tudakozódtam: nem, életkor, a lakóhely típusa, a szülők iskolai végzettsége. Ezt követően három nyelvjárási felvételt hallgattak meg, ezeknek az alapján a beszélőkről kellett véleményt alkotniuk. A beszélőket 1-től 5-ig terjedő skálán osztályozták, ahol az 1 az ellenszenves, az 5 a rokonszenves volt. A felhasznált hangfelvételek közül a Vas megyei (nyugat-dunántúli régió, Viszák, Vas megye, Magyarország; a régiók elnevezéséhez lásd Juhász 2001) a legkorábbi – 1967-ben készült –, a nagyszombati (közép-dunántúli–kisalföldi régió, Izsap, Szlovákia) 2011-ben, a vajdasági (dél-alföldi nyelvjárási régió, Bácska, Szerbia) pedig 2014-ben. A viszák felvétel forrása *A magyar nyelvjárások atlaszának* (MNyA.) az ellenőrző gyűjtés során készült hanganyaga a Geolingvisztikai Műhely honlapján (1), az izsapié a *Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv I. kötete* (SzMNyH.), a bácskai felvételt pedig magam rögzítettem. Előzetes feltevéseim között szerepelt, hogy 1) a határon túli nyelvjárási beszélőket, különösen a vajdaságit negatívan ítélik meg; 2) a nagyvárosból, a kisvárosból és a községből származók különbözőképpen vélekednek; valamint 3) a fiúk és a lányok különbözően osztályozzák a nyelvjárási beszélőket.

Az eredmények értékelése során kiderült, hogy az adatközlők nem, életkor és lakóhely szerint is közepesen rokonszenvesnek ítélték a vajdasági beszélőt. A szlovákiai beszélőről kapott eredmények éppen a fordítottjáról tanúskodnak annak, mint amit feltételeztem: a beszélő kimagaslóan rokonszenvesnek bizonyult a tanulók számára. Átgondolandó a kutatás jövőbeni bővítését illetően, hogy a határon túli nyelvjárások mindegyikét külön-külön is bevonjam a vizsgálatba. A második feltételezés részben igazolódott be. Az adatközlők válaszaiban a lakóhely szerinti csoportosításban észlelhetők ugyan különbségek, de csupán elenyészők. A nemek és a nyelvhasználat viszonyával kapcsolatban paradox helyzet áll fenn. Egyrészt a nők a hagyományos nyelvhasználat őrzői, így a helyi nyelvjárásé is, másrészt viszont nyelvhasználati újítók is. A látszólagos ellentmondás azonnal feloldódik, ha arra gondolunk, hogy az idősebb korosztálybeli nők csak ritkán hagyták el szülőfalujukat, míg a férfiakat elszóllította a katonaság. A fiatalabb városi nők viszont normakövetőbbek, nyitottabbak a nyelvi újítások iránt (Huszár 2009). A vizsgálatomban csekély különbség volt megfigyelhető a fiúk és a lányok véleménye között. Az izsapi beszélőt például mind a fiúk, mind a lányok többsége rokonszenvesnek találta.

Vidéki iskolában tanító tanárként sokszor van alkalmam hallani a diákokat nyelvjárásban beszélni, ám a magyarórán különösen ügyelnék arra, hogy ne használjanak nyelvjárást. Az sem új jelenség, hogy tagadják, illetőleg nem tudatosultak bennük saját nyelvhasználatuk területi jellegzetességei. Személyes tanórai tapasztalatom, amikor egy tanuló azt mondta, hogy szerinte senki sem használja a *köll* alakot. Ezt hallva – ő-ző nyelvjárási régióban szocializálódva – felvetődött bennem: Hogyan is áll az a vészharang? Sokan kongatják, de a megoldást nehezen találjuk.

Üdvözlettel:

Dabas, 2018. szeptember 3.

Szécsényi Krisztina
középiskolai tanár
Érdi Szakképzési Centrum
Kossuth Zsuzsanna Szakképző Iskolája és Kollégiuma
doktori hallgató
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
Interkulturális nyelvészet doktori program

Irodalom

- Balázs Géza 1999. A magyar nyelvűvelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. *Magyar Nyelvőr* 9–27.
- Fodor Katalin – Huszár Ágnes 1998. Magyar nyelvjárások presztízsének rangsora. *Magyar Nyelv* 196–210.
- Huszár Ágnes 2009. *Bevezetés a gendernyelvészetbe. Miben különbözik és miben egyezik a férfiak és a nők nyelvhasználata és kommunikációja?* Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Juhász Dezső 2001. A magyar nyelvjárások területi egységei. In: Kiss Jenő (szerk.) *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó. Budapest. 262–324.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Kiss Jenő 1999. A magyar kisebbségek nyelvi helyzete. *Magyar Tudomány* 5: 632–634.
- Lanstyák István 1995. A nyelvek többközpontúságának néhány kérdéséről (különös tekintettel a Trianon utáni magyar nyelvre). *Magyar Nyelvőr* 213–263.
- MNyA. = Deme László – Imre Samu (szerk.) 1968–1977. *A magyar nyelvjárások atlasza I–VI*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

SzMNyH. = *Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv I. A* szövegek hanggal való szinkronizálását Presinszky Károly végezte. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem. Nyitra. 2017. <http://www.umjl.fss.ukf.sk/szmnyhk/> (2018. szeptember 3.)

(1) Az MNyA. ellenőrző gyűjtése során készített hangfelvételek kutatópont-hálózata a Geolingvisztikai Műhely honlapján: http://geolingua.elte.hu/maps/MNyA_hangosterk/index.html (2018. szeptember 3.)

Szécsényi, Krisztina: Dialectological ranking of secondary school students in Dabas

Az írás szerzőjéről

Szécsényi Krisztina

magyar nyelv és irodalom szakos középiskolai tanár, ÉSZC Kossuth Zsuzsanna Szakképző Iskola és Kollégium, Dabas
[krisztinaszecsényi89\[kukac\]gmail.com](mailto:krisztinaszecsényi89[kukac]gmail.com)